

Rekonstrukce (revitalizace) národní kulturní památky Klementinum

Národní kulturní památka Klementinum (v Praze druhá největší - hned po Pražském hradu), budovaná v letech 1556-1773 řádem Tovaryšstva Ježíšova na základech původně dominikánského kláštera (první písemná zmínka o románském kostelíku sv. Klimenta pochází z roku 1227), byla přinejmenším od roku 1777, kdy dekretem Marie Terezie vznikla c. k. univerzitní knihovna, využívána především ke knihovnickým účelům. Především z tohoto důvodu byly ostatní funkce tohoto cenného dokladu barokního umění potlačovány a upadaly v zapomnění. Provoz knihovny zaplnil Klementinum různými vestavbami, přičkami a provizorii, které degradují krásu historické architektury. Zevrubná rekonstrukce Klementina, ve kterém po dostavbě nové budovy NK zůstanou "pouze" Historické a hudební fondy NK a Slovanská knihovna (v křídle, které naopak do roku 2010 opustí Státní technická knihovna), umožní po desítkách let revitalizovat a rehabilitovat cennou kulturní památku a zpřístupnit ji v širší míře domácím návštěvníkům i zahraničním turistům, a to na frekventované trase vedoucí ze Staroměstského náměstí přes Karlův most až na Pražský hrad.

Dopad na uživatele

Kvalitnější služby v uživatelsky přívětivějším prostředí nabídnou po rekonstrukci čtenářům i domácím a zahraničním badatelům Slovanská knihovna i Historické a hudební fondy. Turistům a návštěvníkům Prahy nabídneme podstatně rozšířené prohlídkové trasy s trvalými expozicemi i výstavami dokumentujícími historii Klementina a ve spolupráci s Památkovým úřadem také historii českého písemnictví. Předlážděná (dnes asfaltová) nádvoří s parkovou úpravou spolu s vyloučením autoprovozu vytvoří příjemnou oddechovou oázu jen pár desítek metrů od staroměstského vyústění Karlova mostu, která odlehčí dnes přetížené Karlově ulici. Areál Klementina otevřeme také živému umění - zejména divadlu, které se na nádvořích Klementina hrálo už za jezuitů; hudbě bude i nadále věnován velký prostor v tzv. Zrcadlové kapli. Výtvarnému umění bude sloužit Galerie Klementinum ze samostatným vchodem z Křižovnické ulice. Pobyt v areálu příjemný i restaurace s letní zahrádkou; prodejnu pragensií a reprintů sbírek NK spojená s informačním centrem o pražské kultuře a prodej vstupenek na kulturní akce v areálu Klementina ocení turisté i návštěvníci Prahy. Rehabilitaci čeká také světová rarita - komplet tzv. Mozartova památníku, který vznikl v Klementinu v roce 1837 jako vůbec první Mozarteum na světě.

Dopad na zaměstnance (partnery)

Podstatně lepší podmínky pro knihovnickou i vědeckou práci mohou očekávat zejména zaměstnanci Slovanské knihovny i Historických a hudebních fondů. Zároveň podstatným způsobem zlepšíme podmínky uložení nesmírně cenných rukopisů a starých tisků, v přímé návaznosti na jejich uložení vybudujeme moderní restaurátorské pracoviště (dnes umístěné ve vzdáleném depozitáři NK v Praze-Hostivaři). Rekonstrukce umožní výrazně zkvalitnit podmínky pro další rozvoj a lepší uchování fondu světově ceněné Slovanské knihovny - největší středoevropské knihovny pro oblast slavistiky.

V rekonstruovaných místech bychom rádi nabídli prostory Obci spisovatelů a českému PEN klubu; uvažujeme také o prostorách pro tu část univerzitní výuky, která se z větší části opírá o prameny uložené ve sbírkách NK.

Nároky na rozpočet

V letech 2005 - 2010 odhadujeme náklady na 0,95 mld. Kč.

Plánovaný rok dokončení

Kompletní dokončení rekonstrukce (revitalizace) Klementina předpokládáme v roce 2011.

Pokrok dosažený do roku 2004

- Zpracovali jsme Investiční záměr (IZ) na rekonstrukci (revitalizaci) Klementina a předali ho našemu zřizovateli - MK ČR.
- Byla opravena část střech a vnějšího pláště.
- Zahájili jsme první etapu prací vedoucích ke zřízení Galerie Klementinum.
- Dokončili jsme kompletní rekonstrukci kotelny i rozvodů tepla.
- Dokončili jsme opravy podzemních částí poškozených povodní v roce 2002.

Skutečné náklady do roku 2004

- Zpracování IZ: 1,4 mil. Kč
- Oprava části střech a vnějšího pláště: 23,7 mil. Kč
- Rekonstrukce kotelny a rozvodů tepla: 24,5 mil. Kč
- Oprava podzemních částí (po povodních 2002): 22,2 mil. Kč
- Barokního (knihovního) sálu a Astronomické věže (v rámci příprav na akci Praha 2000): 26,8 mil. Kč

Cíle roku 2005 a jejich plnění

- **Prostřednictvím MK ČR předložit Investiční záměr na rekonstrukci (revitalizaci) Klementina vládě ČR a dosáhnout jeho schválení.**

Investiční záměr Národní knihovny byl jako součást širšího materiálu pod názvem "Záchrana pokladů národního kulturního dědictví" vládou přijat - zatím ovšem bez vyjasnění, jakým způsobem a z jakých zdrojů bude financován. Touto otázkou by se česká vláda měla zabývat na jaře 2006.

- **Dokončit opravy střech a vnějšího pláště Klementina.**

Vzhledem k nedostatku financí splněno částečně (dokončeno bude v roce 2006 - financování již bylo zajištěno). Opravy obvodového pláště na Hlavním a Révovém nádvoří Klementina byly dokončeny v listopadu. Na Hlavním nádvoří byla provedena oprava fasád, říms a dochovaných architektonických prvků včetně nového barevného nátěru, při maximálním zachování historické omítky. Zároveň byla opravena okna (repase, nové nátěry a těsnění). Na Révovém nádvoří byly navíc restaurovány sluneční hodiny, včetně dvou nově odkrytých na západní stěně Révového nádvoří. Počet slunečních hodin v Klementinum se tím zvýšil z původních třinácti na patnáct.

- **Zřídit bezbariérový vchod do Státní technické knihovny - budoucího sídla Slovanské knihovny.**

V současné době ještě čekáme na dokončení stavebního řízení. K realizaci dojde v roce 2006.

- **Rozhodnout o budoucí dislokaci traktu do Karlovy ulice a zahájit jeho rekonstrukci.**

O dislokaci bylo rozhodnuto; rekonstrukce bude zahájena v roce 2006 (probíhá stavební řízení).

- **Otevřít první část Galerie Klementinum a zahájit práce vedoucí k otevření druhé části Galerie.**

V dubnu 2005 jsme zahájili částečný provoz Galerie Klementinum v Křížovnické chodbě v 1. patře. Chodba byla odborně vyčištěna, vymalována, historická dlažba byla citlivě doplněna a na konci chodby byla vsazena nová dřevěná, prosklená přepážka uzavírající Galerie.

V Galerii jsme nainstalovali nové osvětlení. V druhé polovině roku 2005 jsme zahájili práce vedoucí k otevření druhé části Galerie umístěné v přízemí (tj. redislukaci pracovišť, odstranění vestaveb vč. bývalého audiovizuálního střediska, rekonstrukci elektroinstalace, opravu teracové podlahy, osazení další dělicí příčky...). Galerie bude slavnostně otevřena 24. dubna 2006.

- **Upravit tzv. Hospodářský dvůr pro parkování; v návaznosti na to vyloučit autoprovoz z nádvoří Klementina.**

Hospodářský dvůr byl vyčištěn, byly zbourány provizorní přístřešky, došlo k odstranění nevyhovující transportní rampy a vybudování nové rampy odpovídající potřebám provozu v Klementinu i předpisům v dané oblasti. V roce 2006 provizorně dopravíme válcovaným štěrkem "podlahu" nádvoří. Konečné řešení nádvoří bylo prozatím z finančních důvodů odloženo.

- **S pomocí sponzorů opravit a zprovoznit barokní kašnu na Révovém nádvoří; opravit dláždění na Révovém nádvoří.**

Vzácná kašna z roku 1676 na Révovém nádvoří byla zrestaurována a uvedena do provozu díky sponzorskému daru. Restaurátorské práce nejenže vyřešily problém praskliny ve velké míse kašny, ale též odstranily všechny nepůvodní a nevhodné cementové tmely a spáry. Součástí restaurování byla barevná retuš a hydrofobizace. Do kašny byla instalována technologie nuceného oběhu vody, která reguluje spotřebu vody. Revitalizace Révového nádvoří bude dokončena v roce 2006.

- **Rekonstrukce fontánky v Hale služeb**

Fontánka byla léta nefunkční a mramor byl na několika místech poškozen. Na základě restaurátorského záměru byla provedena její oprava, vyměněna elektroinstalace, přívod vody a obnovena její funkčnost. Systém vodního režimu se změnil na uzavřený a časovaný. Fontánka přispěla ke zlepšení prostředí v Hale služeb jak pro návštěvníky, tak pro zaměstnance.

- **Zpracovat žádost o grant na restaurování fresek v prostorách určených pro Galerii Klementinum a zahájit jejich restaurování.**

Restaurátorský průzkum prokázal, že nejde o olejomalby na lepených plátnech, nýbrž na omítce. Z tohoto důvodu byla žádost o grant z prostředků ISO zamítnuta. V roce 2006 budeme hledat jiné zdroje.

- **Mozartův sál**

Na podzim proběhly úpravy tzv. Mozartova sálu, který doposud sloužil jako skladiště. Byly odstraněny kovové regály, provedena rekonstrukce. Sál byl vybaven nábytkem a do doby celkové rekonstrukce Klementina bude využíván jako kancelář pro deset odborných pracovníků s historickými fondy. Poté bude v plné míře rehabilitován a stane se součástí prostor určených pro zpřístupnění veřejnosti. Současně s Mozartovým sálem byla vyčištěna malba a nástrovní freska v Matematickém sále Klementina.

- **Ve studovnách a referenčním centru NK umožnit uživatelům knihovny (pomocí technologie WiFi) bezdrátový přístup k internetu.**

Od 22. 6. 2005 je pro čtenáře Národní knihovny ČR uvedeno do provozu šest přístupových bodů bezdrátového připojení k Internetu (Wi-Fi). Registrovaní čtenáři se mohou vlastními mobilními zařízeními (notebooky, PDA) připojit k Internetu v těchto prostorách: Referenční centrum, Studovna vědeckých pracovníků, Studovna společenských a přírodních věd, Studovna rukopisů a starých tisků, Všeobecná studovna, Studovna periodik, Studovna Slovanské knihovny, Knihovna knihovnické literatury, Studovna hudebního oddělení.

- **Prostory bývalého audiovizuálního střediska**

V přízemí, přímo pod Mozartovým sálem, bylo deinstalováno zařízení "audiovizuálního střediska". Byl odstraněn tmavý nátěr stěn, opravena elektroinstalace včetně osvětlovacích těles, odkryta a vyčištěna původní parketová podlaha. Sál byl přepažen sádkartonovou příčkou - menší část je připravena pro umístění spisovny, větší část pro nové bistro "Kaple".

Předpokládané náklady roku 2005

Opravy střech a vnějšího pláště (soutěž proběhla v roce 2004):	35,3 mil. Kč
Zřízení bezbariérového vchodu do STK:	1,2 mil. Kč
Zahájení rekonstrukce traktu do Karlovy ulice:	6,5 mil. Kč
Galerie Klementinum (1. část):	1,5 mil. Kč
Úpravy Hospodářského dvora:	0,3 mil. Kč
Oprava kašny a dláždění Révového nádvoří:	do 1 mil. Kč
Bezdrátový přístup k internetu:	do 50 tis. Kč

Skutečné náklady roku 2005

opravy střech a vnějšího pláště:	11,03 mil. Kč
projektová příprava rekonstrukce traktu do Karlovy ulice:	676 tis. Kč
Galerie Klementinum:	2,66 mil. Kč
úpravy Hosp. dvora:	91 tis. Kč
restaurování kašny na Révovém nádvoří:	576,7 tis. Kč
WIFI (bezdrátový přístup k internetu):	38 tis. Kč
oprava a zprovoznění fontánky v Hale služeb:	106 tis. Kč
demontáž zařízení audiovizuálního střediska, opravy:	1,43 mil. Kč
oprava Mozartova sálu:	504 tis. Kč

Cíle roku 2006

- Upřesnit budoucí dislokace v Klementinu (cílový stav po dokončení nové budovy NK) .
- Dokončit a otevřít Galerii Klementinum.
- Dokončit opravy zbývající části obvodového pláště a střech.
- Realizovat bezbariérový vchod do Státní technické knihovny - budoucího sídla Slovanské knihovny.
- Provést rekonstrukci traktu do Karlovy ulice.
- Zahájit přípravu (projektovou dokumentaci) pro možnost přestěhování části restaurátorského pracoviště z CDH do Klementina.
- Dokončit revitalizaci Révového nádvoří.
- Upravit terén na "Hospodářském dvoře".
- Uvést do provozu novou spisovnu.
- Připravit prostor pro bistro "Kaple" a najít vhodného nájemce.
- Najít zdroje pro restaurování fresek na Křížovnických chodbách.

Předpokládané náklady roku 2006

Galerie Klementinum:	5,6 mil. Kč
dokončení oprav střech a vnějšího pláště:	28,5 mil. Kč
realizace bezb. vchodu	do STK (SK): 2 mil. Kč
rekonstrukce traktu do Karlovy ulice:	33 mil. Kč
dokončení revitalizace Révového nádvoří:	3 mil. Kč
úprava terénu Hosp. dvora:	1,5 mil. Kč
dokončení stavební přípravy pro bistro "Kaple":	2 mil. Kč
opatření BOZP:	800 tis. Kč

Související obchodní (případně jiné) soutěže roku 2006

Rekonstrukce traktu do Karlovy ulice.

Parametry soutěží zveřejníme [zde](#).

Garant priority: generální ředitel NK (ředitel PSK, ředitelka HHF, ředitel SK)

Komentáře a názory k této strategické prioritě. [Klikněte zde](#).

Rekonstrukce Klementina? NE: Revitalizace!

Nová budova Národní knihovny ČR umožní zásadní změny užívání klementinského areálu

(z důvodové zprávy k investičnímu záměru pro MK ČR)

První písemná zmínka o románském kostelíku sv. Klimenta z roku 1227, kolem kterého vyrostl dominikánský klášter, je pravděpodobně nejstarším písemným pramenem vztahujícím se k místu dnešního sídla Národní knihovny - pražskému Klementinu. V roce 1556 se dominikáni přestěhovali do opuštěného sídla klarisek Na Františku a jejich původní klášter byl postoupen Tovaryšstvu Ježíšovu - jezuitskému řádu, založenému roku 1534.

A byli to právě jezuité, komu vděčíme za dnešní rozsah i unikátnost barokního klementinského komplexu na turisticky exponované trase mezi staroměstským vyústěním Karlova mostu a Mariánským náměstím. "Jezuitské" klementinské baroko je po areálu Pražského hradu druhou největší pražskou národní kulturní památkou s celou řadou cenných a v Evropě unikátních prvků, dokumentujících nejen dějiny českého, ale bez jakéhokoli přehánění i dějiny evropského myšlení: připomeňme v této souvislosti alespoň největší interiérový barokní knihovnický sál (dokončen roku 1727), hvězdárnu a meteorologickou observatoř (s nepřetržitě měřenými "klementinskými" hodnotami od roku 1775), unikátní soubor 13 slunečních hodin z přelomu 17. a 18. století či nádhernou barokní Zrcadlovou kapli, užívanou od 30. let minulého století k hudebním produkcím i společenským setkáním. V Klementinu působil historik Bohuslav Balbín, rozporuplná postava české protireformace Koňas z Vydří (známější jako pater Koniáš), matematik a fyzik světového jména Josef Stepling, František Josef hrabě Kinský (první ředitel Veřejné c. k. univerzitní knihovny založené dekretem Marie Terezie v roce 1777)... Klementinum opakovaně navštívil W.A. Mozart.

Také kvůli tomu, že převážná část Klementina byla přinejmenším od roku 1777 využívána zejména ke knihovnickým účelům, byly ostatní funkce tohoto cenného barokního areálu postupně spíše potlačovány a upadaly v zapomnění. Možná i proto, že se o Klementinu uvažovalo v posledních více než 70 letech pouze jako o sídle knihovny, byl stát při úvahách o investicích a velkých opravách v posledních sedmi desetiletích více než skoupý: poslední velká rekonstrukce Klementina proběhla ve 30. letech minulého století. Provoz knihovny zaplnil Klementinum různými vestavbami, příčkami a provizorii, které degradují krásu historické architektury. Situaci samozřejmě komplikovalo i to, že jakékoli opravy v prostorách depozitářů vždy významně ohrožovaly knihovnické fondy v Klementinu umístěné. Navrhovanou rekonstrukci v plánovaném rozsahu výrazně usnadní výstavba nové budovy Národní knihovny v Praze na Letné a redistribuce novodobých fondů a služeb. Přípravované "rozdělení" knihovny zároveň přinese možnost podstatného rozšíření funkcí klementinského areálu jak pro obyvatele Prahy, tak pro návštěvníky z jiných míst ČR i zahraniční turisty. Revitalizace Klementina tak nebude pouhou rekonstrukcí zachraňující dnes zanedbaný skvost barokní architektury a uměleckých řemesel, významně také rozšíří pražskou kulturní nabídku.

Jak z předkládaného investičního záměru dále vyplývá, rekonstrukce (revitalizace) Klementina je právě s ohledem na plánovanou výstavbu nové budovy Národní knihovny rozdělena na dvě velké etapy: první proběhne současně se stavbou, druhá až po dokončení nové budovy a přestěhování novodobých fondů a služeb na Letnou.

Klementinum knihovnické (badatelské)

Rekonstrukce Klementina umožní zásadní přestavbu prostorů, ve kterých jsou (dnes v nevyhovujících podmínkách) umístěny nesmírně cenné rukopisy a staré tisky (do roku 1800). Rekonstrukce umožní i vybudování moderního restaurátorského pracoviště přímo navazujícího na uložené fondy (restaurátoři dnes sídlí v 16 km vzdáleném depozitáři NK v Praze-Hostivaři). Redistribuce této části Národní knihovny umožní zcela jiný přístup k prezentaci rukopisů a starých tisků vůči veřejnosti - ať už prostřednictvím stálých, nebo časově omezených výstav v prostorách k tomuto účelu speciálně zřízených (včetně důrazu na ochranu fondu). Lepší podmínky vytvoříme pro domácí i zahraniční badatele. Lepší podmínky pro uložení fondu, jeho ochranu i badatelské zpřístupnění přinese rekonstrukce také hudebním fondům NK, jejichž velká část má charakter sbírky rukopisů a starých tisků (z tohoto důvodu jsme v závěru roku 2004 spojili samostatná oddělení rukopisů a starých tisků a oddělení hudební do jednoho odboru Historických a hudebních fondů).

Rekonstrukce dále umožní výrazně zkvalitnit podmínky pro další rozvoj a lepší uchování fondu světově ceněné Slovanské knihovny - největší a nejvýznamnější středoevropské knihovny pro oblast slavistiky.

Zlepšit podmínky uložených vzácných tisků není rozhodně málo: vždyť cena jediného z nich - Vyšehradského kodexu z 11. století - se odhaduje na stovky milionů Kč, o historické ceně a významu (srovnatelného s českými korunovačními klenoty) ani nemluvě. Podobně vzácných materiálů jsou v Klementinu tisíce (!).

Klementinum historické (muzeální)

Zatímco dnes jsou v řadě historicky cenných prostor Klementina s barokní výzdobou (včetně nástěnných fresek) depozitáře či kanceláře, po rekonstrukci areálu zde návštěvníci najdou zajímavé historické (muzeální) prohlídkové trasy s trvalými expozicemi i výstavami dokumentujícími historii Klementina. O trvalé zápůjčky některých sbírkových předmětů bychom požádali Národní muzeum a Národní technické muzeum, v jejichž depozitářích je nemálo z původního klementinského mobiliáře. Součástí tohoto úseku plánované rekonstrukce je dokončení oprav střeš a obvodového pláště, stejně jako předláždění dnes nevhodně vyasfaltovaných nádvoří, ze kterých vyloučíme veškerou automobilovou dopravu - parkování bude řešeno dvoupodlažní podzemní garáží pod úrovní tzv. Hospodářského dvora (klidová, odpočinková zóna, která pak vznikne, podstatně odlehčí dnes turisticky přetížené Karlově ulici).

V začátcích jsou prozatím jednání s Univerzitou Karlovou o umístění expozice z historie UK, historie často úzce spjaté právě s Klementinem.

Klementinum kulturní a společenské

Nikoli nevýznamnou složkou (smyslem) předkládaného projektu je kulturní a společenské oživení Klementina. Divadlo se na jeho nádvořích hrálo už za jezuitů a řada venkovních i vnitřních prostor k pořádání kulturních i společenských akcí přímo vybízí. Stávající venkovní prostory (nádvoří mezi vstupy z Karlovy ulice, Křížovnické ulice a Mariánského náměstí a zejména Révové nádvoří) rozšíříme parkovou úpravou o tzv. Hospodářský dvůr (dnes a léta předešlá iracionálně využívaný jako rozměrné skladiště v centru Prahy) s letní kavárnou. Kancelářské prostory (celkem cca 120 m²) poskytneme Obci spisovatelů a českému PEN klubu. Samostatnou částí je projekt Galerie Klementinum zřízené ve dvou chodbách historické části Klementina se zvláštním vchodem z Křížovnické ulice.

Nabídky kulturních a společenských akcí v Klementinu jistě ocení nejen Pražané, ale také (možná dokonce především) návštěvníci hlavního města z ČR i zahraniční turisté.

Klementinum univerzitní

Národní knihovna díky historickým souvislostem plní dodnes také roli knihovny univerzitní, ačkoli v názvu i Statutu takové explicitní vyjádření chybí. Po předběžných konzultacích s rektorem Univerzity Karlovy bychom chtěli v rekonstruovaném Klementinu vytvořit prostory pro univerzitní výuku, zajišťovanou především vědeckými pracovníky z řad zaměstnanců Národní knihovny.

Klementinum turistické

K dnes již přístupné Astronomické věži a Baroknímu knihovnímu sálu přibude díky rekonstrukci celá řada dalších turisticky zajímavých částí Klementina - za všechny jmenujme alespoň Matematický sál s dobovou expozicí. Zejména turistům a návštěvníkům Prahy bude sloužit také nově projektovaná restaurace (která bude zároveň sloužit zaměstnancům NK jako závodní jídelna), prodejna pragensí a reprintů sbírek NK spojená s informačním centrem o pražské kultuře a prodejem vstupenek na koncerty v Zrcadlové kapli.

Turisticky (a dnes i badatelsky) zajímavá je bezesporu rovněž samostatná sbírka hudebních fondů tvořící komplet tzv. Mozartova památníku, který v Klementinu vznikl roku 1837 jako vůbec první Mozarteum na světě. Obsahuje reprezentativní výběr Mozartova díla, zejména v podobě důležitých dobových opisů a prvních tištěných vydání.

Mgr. Vlastimil Ježek
generální ředitel Národní knihovny České republiky
(leden 2005)

Koncepce zpřístupnění historických prostor areálu Národní knihovny (Klementinum) pro návštěvníky

Historický areál Klementina je druhým největším souborem vzácných historických objektů v Praze po Pražském hradu. Jeho zpřístupnění veřejnosti je komplexním problémem, který tak jako v případě Pražského hradu značně přesahuje "díličí" otázku, jak zpřístupnit jednu konkrétní historickou budovu - hrad, zámek, palác či klášter kdekoli na území České republiky.

Také v rámci náboženského a kulturně historického vývoje Evropy je areál Klementina jedinečným fenoménem, který přesahuje význam většiny jezuitských staveb (Vídeň, Mnichov apod.) a může se dokonce svými uměleckými hodnotami měřit se samotným centrem řádu v Římě (komplex Il Gesù, Collegio Romano, Gregoriana).

Dosavadní stav areálu je ovšem s touto úvodní preambulí ve velmi příkrém rozporu; pokud spatřujeme jeho kulminační bod v barokním období, zhruba v době zrušení jezuitského řádu v r. 1773, pak všechny následné etapy již bohužel neznamenají žádné významné obohacení jeho umělecké podoby. Přesto se areál dochoval v pozoruhodně autentické podobě - ačkoli např. rozsáhlé modernizační úpravy, provedené v meziválečném období bezpochyby nelze hodnotit tak vysoko, jako Plečnickovy úpravy Hradu, Machoňova úprava přesto měla poměrně vysokou úroveň jak po stránce architektonického řešení, tak i po stránce řemeslné kvality provedení (z památkového hlediska nepřijatelné byly pouze značné zásahy do dispozice ve východní části areálu a do tzv. střešní krajiny). Naproti tomu úpravy v poválečném období měly již povytce utilitární charakter, navíc spojený s akutním, až katastrofálním nedostatkem prostoru, který paralyzoval jakoukoli snahu o určité koncepční, principiální řešení tohoto neúnosného stavu. Výsledkem je objekt znešvažený různými vestavbami, příčkami, nehistorickou úpravou dveřních a okenních otvorů, podlah a dlažeb interiérových i exteriérových (asfaltová nádvoří apod.). Také další doplňky - mobiliář, svítidla apod. již namnoze nesouvisí ani s jednotlivými historickými etapami, ani s meziválečnou úpravou. Za příklad může sloužit Machoňova novostavba šatny, původně se střešním osvětlením, dnes zaslepeným; také původní mobiliář zde byl změněn a narušeno bylo i mramorové obložení proražením vchodu do východozápadní chodby. Bylo by zajímavé zjistit, zda by některé zajímavé technické detaily - potrubní pošta apod. - z doby Machoňovy přestavby nebylo možné prezentovat. Zatímco mnoho Pražanů kteří využívají služeb knihovny a studoven, tyto deprimující úpravy časem přestalo vnímat, a tím klesala míra a objem protestů proti stále se zhoršujícímu stavu této jedinečné kulturní památky, kterýkoliv mimopražský návštěvník, tuzemský či zahraniční, musí být z takového prostředí, v jakém působí tato jedna ze čtyř "národních" institucí (Národní divadlo, Národní muzeum, Národní galerie, pokud sem administrativně nezahrneme ještě Národní technické muzeum) hluboce deprimován.

Klementinum vzniklo jako nejstarší a největší kolej jezuitů v Českých zemích, kteří zde měli své ústředí. O významu tohoto řádu svědčí mimo jiné i fakt, že vlastnili na našem území více než padesát objektů, tedy zdaleka nejvíce ve srovnání s jinými církevními řády.

Půdorys areálu se přizpůsobuje zakřivení ulic středověkého městiště, i když je známo, že jezuité preferovali novostavby před přestavbou starších budov. Pravé úhly, jako hlavní znak novověké architektury s pravidelným půdorysem oproti středověkým "rostlým" půdorysům, však jezuité, respektive jejich architekti, dokázali vytvořit jak při plánování jednotlivých nádvoří (mimo severozápadní, dnes nazývané Révové), tak zejména ve dvou hlavních chodbách, které dělí areál ve směru východ - západ a sever - jih. Obě tyto chodby, které nemají v české ani středoevropské architektuře období, spolu svírají pravý úhel, a vytvářejí tak obraz latinského kříže - tento symbol se stal základním prvkem celého klementinského půdorysu. Jeho postupná neutralizace řadou vestaveb a příček znamená nejvážnější narušení původního architektonického záměru vůbec; o tom, že šlo o intencionální, koncepční řešení přitom nelze mít sebemenších pochyb - v žádném případě tento výjimečný útvar nevznikl jako prosté vyřešení komunikačních otázek, které provoz tak velkého areálu vyžadoval. Jiný zásah moderní doby - vestavba tzv. Všeobecné studovny (dnes hala služeb) a šatny od Ladislava Machoně do prostoru jihovýchodního nádvoří - lze naproti tomu částečně ospravedlnit, protože výstavba navazovala na danou situaci, na existenci oplocené klášterní zahrady v těchto místech. Machoňova úprava ovšem zakryla původní reprezentační přístup k hlavnímu schodišti a nahradila jej velmi sporným, utilitaristickým řešením, které je v příkrém rozporu s požadavkem přirozeného působení jednotlivých stylových etap, z kterých je dnes areál složen. V roce 1958 Ladislav Machoň psal o potřebě generálního plánu pro areál; je velká škoda, že takový plán nebyl vypracován již v meziválečném období, v době radikálních úprav Klementina, které se prováděly ve spolupráci s tehdejšími prominentními historiky umění a památkářem Zdeňkem Wirthemem.

Tyto úpravy totiž setřely velmi důležitý rys Klementina, logiku jeho vnitřní struktury, ke které patřilo i vyjádření funkce jednotlivých prostor. Funkčně tak zcela zanikl např. kuchyňský trakt s náročnými řešeními špižirnami v suterénu, vlastní kuchyní a tzv. kredenční místností, které neodlučitelně patřily k unikátnímu refektáři a jeho předsíni - celku, který nemá prakticky v evropské architektuře období. Také přirozená hierarchie prostor - více světský charakter přízemí, více "duchovní" charakter prvního patra a opět "obyčejnější", obytný charakter druhého patra - je dnes v objektu zcela nečitelná. Nuance mezi obydlími laických bratrů, profesorů a představených (rektor, vicerektor, prokurátoři, prefekti a další), vyjádřená původně zejména prostředky náročnosti výtvarné výzdoby, popř. specifikace dalších

konkrétních účelů (např. lékárny a obydlí lékárníka v přízemí křídla mezi prvním a Révovým nádvořím) také bohužel již zanikly a jejich evokace v rámci prohlídky bude obtížná, ale nezbytná, pokud máme hovořit o "ideové" rehabilitaci areálu. Základní atribut, který v případě monastické architektury jiných řádů tvoří ostrá diference mezi konventem (obydlí bratří) a prelaturou (obydlí představeného), se v případě Klementina zcela vytratil a tuto ztrátu "genia loci" musíme připsat na úkor nedostatečné analýzy památkových hodnot všech, kteří měli něco společného s přestavbou Klementina v období první republiky.

Prohlídkový okruh

Základní otázkou budoucího zpřístupnění Klementina tvoří otázka, v které části zvolit začátek prohlídky. Historická fortna kláštera se nacházela vlevo od průjezdu z Křížovnického náměstí; tento vstup ovšem neumožňuje vytvořit nutné zázemí (pokladna, šatna, WC), které návštěvní provoz vyžaduje. Přítom u časově termínovaných prohlídek s průvodcem je funkce čekárny naprosto nezbytná. Další funkcí, která se dnes ve světě běžně praktikuje, je určitá upoutávka, ať už na budoucí trasu prohlídky, nebo naopak informace o zajímavých prostorech, které do prohlídky nemohou být např. z provozních důvodů zahrnuty. Pokud mezi tyto funkce zahrneme i občerstvení, pak se objemová představa takové "salle d'accueil" ještě zvětšuje. Z prostor, které jsou v Klementinu dnes "k dispozici", vychází v tomto porovnání nejlépe Machoňova hala služeb, do r. 1963 tzv. hlavní čítárna.

Předsíň refektáře a letní refektář

Z očividných důvodů situovali jezuité prostor jídelny, který ovšem v jejich objektech plnil vícenásobnou funkci shromažďovací, co nejbližší ke středu dispozice (srovnej. např. kolej na Nové Městě v Praze, kolej v Hradci Králové a další). Nepochybným záměrem architekta (patrně Carlo Lurago) bylo gradovat výtvarný účinek obrovského refektáře nástupem přes předsíň s vodními nádržemi na mytí rukou, vytvořenými nejvýznamnějším sochařem pražského raného baroku J. J. Bendlem po r. 1670 a později upravenými. Také krb, portály a nástropní štuk mají ovšem vynikající výtvarnou úroveň. V grandiózní jídelně (je zajímavé, že jezuité sami nazývali tento prostor triclinium a předsíň atrium, aby tak doložili legitimnost obrovské architektonické tradice tohoto typu, sahajícího až do antiky) je mimo štukový strop s alegorickými silně plastickými figurami hlavním výtvarným motivem obrovská malířská výzdoba na východní straně s námětem svatby v Káni galilejské, kde došlo k proměnění vody ve víno, dílo K. Tausche kolem r. 1710, a na západní straně námět Kristovy návštěvy v domě Lazarově, tedy typická biblická parabola o pohostinnosti.

Ve třech dalších prostorách směrem na sever od refektáře byly tři místnosti kuchyní. Nejprve se vstupovalo do kredenční místnosti (credentiaria, v jiných jezuitských objektech credentiana) na uložení jídelního a picího nádobí. Největší místnost zaujímal vlastní kuchyň s dvěma velkými ohništi s odvodem kouře. Poslední místnost v tomto traktu měla zřejmě funkci skladištní a administrativní. V době Machoňovy úpravy zde byly katalogy a část střední místnosti byla řešena jako patrová.

Chodba při Platněřské ulici

Trasa prohlídky by dále měla být vedena chodbou při Platněřské ulici, kde hlavní náplní této části objektu byla kaple sv. Eligia, která však po přepatrování kolem roku 1800 ztratila v přízemní části svoji výtvarnou výzdobu. Je otázka, zda by hloubkový sondážní průzkum nepřinesl nová zjištění, umožňující posoudit záměr budoucí úpravy a využití. Dalšími prostorami směrem na západ bylo schodiště, dnes zcela zmodernizované, a v nároží typické barokní klášterní záchody s odpadní šachtou procházející celou výškou budovy (srovnej. např. rekonstruované záchody tzv. nemocničního křídla kláštera v Plasech). Jejich náznaková obnova by byla možná a žádoucí.

Chodba s freskami ze života sv. Ignáce z Loyoly

Při Křížovnické ulici probíhá v přízemí celou délkou západního křídla chodba s valenou klenbou; ve štukových rámech s velmi kvalitním boltcovým ornamentem se zachovaly původní malby ze sedmdesátých let 17. století s výjevy ze života zakladatele jezuitského řádu sv. Ignáce z Loyoly od německého jezuitského laického bratra Hermana Schmidta. Impozantní rozměry této chodby - cca 85 m - dávají tušit, jakým omračujícím emocionálním zážitkem musela původně být jiná hlavní chodba, procházející celou hloubkou areálu od východu na západ (než došlo k jejímu vícenásobnému předělení a optickému znehodnocení).

Západní schodiště

Do horních pater vede náročně řešené dvouramenné schodiště s původními pískovcovými stupni a s unikátní výzdobou podest - mezi přízemím a patrem figurují v nikách kamenné plastiky archanděla Michaela (patrona Bavorska, s jehož ingolstadtskou a mnichovskou kolejí měli pražští jezuité těsné styky) a archanděla Rafaela (v širším smyslu ochránce mladé generace) a mezi prvním a druhým patrem sochy italského jezuitu sv. Aloise z Gonzagy (1568-1591) a polského jezuitu sv. Stanislava Kostky (1550-1568). Životy těchto studentů musely na tehdejší mládež působit obzvlášť paradigmatickým způsobem. Všechny plastiky pocházejí z doby kolem roku 1720, jsou z dílny F. M. Brokofa a patří k předním reprezentantům českého vrcholně barokního sochařství.

Chodba s freskami ze života sv. Františka Xaverského

Na stejném místě jako v přízemí má chodba v patře tentokrát výjevy ze života druhého nejvýznačnějšího světce řádu - sv. Františka Xaverského, doplněné o vysvětlující latinské nápisy. Při pohledu na klenbu konstatujeme překvapivý fakt, že z plochy klenby byly pro malby využity pouze zaoblené medailony v dolní části klenby, zatímco její vrchol byl ponechán prázdný a byl obohacen pouze o malé terčíky - rozety. Tato zdánlivá nelogičnost je vysvětlitelná faktem, že fresky byly určeny ke "čtení", ke studiu, a proto bylo zvoleno takové umístění obrazových výjevů, které bylo optimální pro diváka. V obou chodbách je život světců prezentován třiceti čtyřmi "sekvencemi", které lze s určitou nadsázkou částečně srovnat s moderním filmovým záznamem. Jezuité tak velmi přesvědčivým způsobem ukázali, jak u uměleckého díla akcentovat především jeho edukativní složku, což odpovídalo požadavkům tridentského koncilu "docere et movere", oslovit člověka intelektuálně i emočně.

Téměř o sto let později (1759) doplnily malované životopisy z obou chodeb další početné cykly. Nejnovější archivní výzkum v Praze a v Římě (P. Nevimová) doložil například na chodbě vedoucí ke knihovnickému sálu cyklus obrazů Ignáce Raaba, jednoho z nejvýznamnějších jezuitských malířů vůbec, s náměty ze Skutků apoštolů. V r. 1763 pak vzniklo celkem čtyřicet osm pláten ilustrujících životy obou patronů studentů (sv. Alois a sv. Stanislav). Dalším cyklem, který byl kdysi rozvěšen v klementinských ambitech, bylo deset obrazů ze života sv. Klimenta. Celkový počet obrazů, které měly vést studenty k "imitatio bonorum", napodobování dobrých vlastností těchto světců, dosahoval úctyhodného čísla sto čtyřicet. Dojem, kterým tehdy působily klementinské chodby, byl tedy zcela diametrálně odlišný od pauperitního stavu, v jakém se nacházejí dnes.

Chodba při Platněřské ulici (1.patro)

Historicky logickým pokračováním "xaveriovské" chodby by byla prohlídka vysoce hodnotné prostory v horní části bývalé kaple sv. Eligie, kde také po jistou dobu byla prezentována pražská mozartiana.

Tzv. nový matematický sál

Prostory nad traktem kuchyní byly do nynější architektonické podoby s bohatě zdobenou klenbou upraveny asi kolem r. 1730 F. M. Kaňkou; bohatá štuková výzdoba a alegorické malby na klenbě jsou rokokové, stejně jako stoly, na kterých byly prezentovány pozoruhodné skříňové hodiny z poloviny 18. století. Zajímavým uměleckým prvkem jsou parkety ze zrušeného pražského kláštera na Zderaze.

Tzv. starý matematický sál

Tento sál nad průjezdem, před dnešním vstupem do knihovny, upravený ve dvacátých letech 18. století, nese na stropě opět vynikající štukovou výzdobu (alegorie čtyř kardinálních ctností) a velkou ústřední fresku s námětem Tradidit Deus mundum disputationi s portréty významných astronomů).

Hlavní chodba a knihovní sál

Přechod do závěrečné části trasy by měl pokračovat uvolněnou východozápadní chodbou, s kvalitní ornamentální malbou na klenbě, vedoucí až před knihovní sál, který jako jediný dnes může veřejnost navštívit v rámci prohlídky tzv. astronomické věže. Patrový sál, který je autenticky dochovaný v podobě z první poloviny 18. století a patří k nejvýznamnějším dobovým interiérům svého typu ve střední

Evropě, by měl tvořit ideové vyvrcholení celé prohlídky. Sál ovšem tvoří uměleckou jednotu s prostorem pod ním - kaplí Mariánské kongregace, dnes nazývanou Zrcadlovou kaplí. K rozhodnutí o jejím využití pro výstavy došlo v meziválečném období a ve své době to bylo možné hodnotit jako pozitivní. V dnešní době, pokud dojde k celkovému prostorovému uvolnění Klementina, by pro pořádání tematických výstav byla k dispozici řada jiných adekvátních prostor, zatímco kaple by pokud možno měla být rehabilitována podle skutečně rigorózních hledisek památkové péče, analogicky k pietě, s jakou je zachován knihovní sál nad ní. Využití pro účely prohlídky lze klást minimálně na stejnou úroveň jako využití pro pořádání koncertů. Součástí koncepce zpřístupnění kaple by mělo být i přehodnocení možnosti znovu využívat původního vstupu.

PhDr. Ivan Muchka, odborný konzultant, historik umění, Historický ústav AV ČR

Chcete připojit svůj názor? Klikněte [zde](#).